

*Славица Максић**

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС У СРПСКОМ ОБРАЗОВАЊУ**

Сажетак

У раду се разматрају питања која су значајна за одређивање националног интереса у образовању у Србији. Данас је Србија, у европским оквирима, мала земља која стагнира и заостаје, разапета између жеље да сачува национални идентитет и да се укључи у европске интеграције. Приоритетан национални интерес у другој деценији XXI века је рад на квалитету и доступности образовања и васпитања у земљи. Надлежне установе поручују да образовна политика Србије треба да дефинише образовање као кључни фактор очувања и развоја националног и културног идентитета већинског народа и националних мањина. Планирано је васпитање младих у духу познавања језика, историје и других тековина српског и свих других народа који живе на просторима Србије. Одговор на питање да ли постоји нешто што би било специфично за грађанина Србије не може се експлицитно дати – надидентитета нема, или се он у постојећим нормативима не види. Један од путева ка налажењу заједничког именитеља у вредностима свих народа који живе у Србији може

* Институт за педагошка истраживања, Београд

** Чланак представља резултат рада на пројектима „Унапређивање квалитета и доступности образовања у процесима модернизације Србије“ (бр. 47008) и „Од подстицања иницијативе, сарадње и стваралаштва у образовању до нових улога и идентитета у друштву“ (бр. 179034), које финансира Министарство просвете и науке Републике Србије (2011-2014).

бити промовисање универзалних вредности које обећавају одрживи развој заједнице и појединца. Главни циљ образовања постаје развијање дугорочне личне перспективе ученика: става да је живот вредност по себи, свести о томе да сваки појединац има круцијалну улогу у очувању животне средине, и спремности на солидарност пред катастрофама.

Кључне речи: Образовање, национални интерес, Србија, грађанин, одрживи развој, мултиперспективизам, смислено учење.

Увод

Србија је, у европским оквирима, мала земља која стагнира и заостаје, разапета између жеље да сачува национални идентитет и да се укључи у европске интеграције. Српско друштво оптерећена је проблемима недовршене транзиције (Кнежевић, 2010), а развој зависи од страних инвестиција које су угрожене светском економском кризом и ограничене политичким, правним и економским статусом државе. У оваквим околностима, значајно државно питање постаје дефинисање националних интереса у образовању и васпитању деце и омладине. Са новим друштвеним односима, 2001. године, обећана је демократизација, децентрализација, деполитизација и професионализација у области образовања и васпитања, које су и даље циљеви развоја овога сектора (Ковач-Церовић и Левков, 2002; Ковач-Церовић и др., 2004). У раду се разматрају национални интереси у српском образовању пре и после 2000. године, када је дошло до напуштања идеје о социјалистичкој школи и васпитању. Кратак историјски осврт на националне интересе које је српска држава дефинисала на почетку XIX и на почетку XX века у образовању, треба да помогне бољем разумевању актуелних опредељења у овој области. У завршном делу рада, дефинисање националног интереса дискутује се у контексту глобалних промена у којима се дешава.

Како је било пре

Може се рећи да рад на отварању школа и ширењу писмености и просвете у српском народу започиње пре двеста година (1811), када је установљено прво министарство просвете, на челу са Доситејом Обрадовићем. У то време постоје основне школе, Велика школа (1808) и Богословија (1810). У малим или основним школама, дечаци различитог узраста стичу елементарну писменост (читање и писање на славносрпском језику), понегде се учи још рачун и црквено певање (Илић, 2005). Основни уџбеници су часловац, псалтир и буквар, које доносе учитељи из Војводине. Школовање се одвија у традиционално-националном духу, при чему су дефинисана два подједнако важна циља: образовни (стицање знања) и васпитни (етички и религијски). Школа је имала задатак да код ученика развија и негује: љубав према човеку, богу, отаџбини и правди, слободи и истини, дружењу, као и пријатељство, радиност и истрајност, ред и дисциплину, покорност и послушност у односу на државне законе и наредбе претпостављених (Тешић, 2005).

Сто година касније (1911), у Србији постоје народне школе које имају задатак „да васпитавају децу у народном духу и да их спремају за грађански живот, а нарочито да шире просвету и српску писменост у народу“ (Илић, 2005: 138). Народне школе обухватају забавишта, основне и продужне школе. Основна школа траје шест, а обавезно је похађање четири разреда. Наставни програм обухвата следеће предмете: црквено-словенско читање, српски језик, српска општа историја, земљопис, рачуница и геометријски облици, познавање природе, цртање и лепо писање, црквено и световно певање, музика и ручни рад, и дечије игре. Постоје три типа средњих школа које похађају само дечаци: гимназије, реалне гимназије и реалке. Девојчице се припремају за даље школовање у три више женске школе, а од пет учитељских школа, две су женске. Школске године 1911/12, 145.000 ученика оба пола било је уписано у основну школу, док је Универзитет имао 1028 студената. У то време Србија је имала мање од 10% писменог становништва.

Крајем XX века, према документима који су уређивали образовни сектор, општи циљеви образовања били су: „остваривање једнаких права на образовање за све грађане, стварање услова за лични развој, обезбеђивање напредног општег и стручног образовања, у складу са потребама научно-технолошког развоја, прилагођавање стручног образовања потребама производње и променама тржишта рада и обезбеђивање услова за перманентно образовање... Основно образовање има за циљ да пружи опште образовање, обезбеди хармоничан развој личности и да припреми децу за живот и даље опште и стручно образовање“ (Илић, 2005:150). Међутим, са распадом југословенске заједнице, у условима општег осиромашења и све већег незадовољства, у школе у Србији стижу избеглице, а рад се своди на обавезни минимум (Хебиб и Спасеновић, 2011; Максић и Гашић-Павишић, 2007; Спасеновић, Максић и Петровић, 2010).

У целини, може се рећи да су се, од почетка XIX до краја XX века, у Србији од образовања и школе тражила корисна и употребљива знања и вештине. У почетку, циљеви су директно стављани у службу успостављања и развоја српске државе и српског идентитета, док је у току постојања југословенске заједнице, задатак школе био да развија свест и осећање пропадности „југословенском друштву“ (Аврамовић, 2005; Димић, 2005). Следећа заједничка карактеристика означеног периода односи се на беспоговорно потчињавање ауторитету цркве, владара и партије, односно институције која је у датом тренутку имала највећу моћ. На крају, може се закључити да су била постављана висока морална начела, уз проглашавање државних и друштвених потреба за личне потребе васпитаника. Улога појединца виђена је у оквиру колектива, као члана који учествује у групном остваривању заједничких тежњи и циљева.

Проучавање закона и наставних планова и програма за основну и средњу школу, који су били на снази 2000. године, указује да на намеру да се утиче на знања, мишљења, ставове и понашања ученика, и да није сасвим јасно шта је национални интерес у образовању у Србији (Максић, 2001a). У законима се говори о складном развоју личности и развоју физичких и духовних способности личности, али се циљеви појединих наставних предмета и друга релевантна упутства

највише односе на образовне садржаје и знање. Анализа васпитних циљева и наставних садржаја открива њихову заснованост на дијалектичко-материјалистичком погледу на свет, рационализму и давању предности научном тумачењу појава. Захтеви су дати на различитим нивоима, са акцентом на ономе што треба да се ради, а не шта ће се добити. Негативни резултати о реализацији планираних циљева и ефектима основног и средњег образовања потврђују рецептивну улогу ученика коју је школа нудила у пракси.

У једном од покушаја да се одреди национални интерес у образовању у Србији те 2000. године, виђени су следећи интереси Срба, као већинског народа у Србији: да буду писмени (језички, математички, информатички), да сачувају свој национални идентитет и културу, и не забораве своју прошлост и порекло; да се обуче за одређена занимања и послове (или области?) које ће моћи да обављају у земљи и у иностранству (добивају дипломе које ће се вредновати и изван земље); да знају језике и стекну друге вештине којима ће моћи да комуницирају са остатком света; да одрже и развију поштовање према свом народу и држави у којој живе, односно одрже и развију самопоштовање, помирење, толеранцију. Процењено је да подршка у области образовања и васпитања намењена Србима изван Србије треба да осигура очување језика и националног идентитета, помогне деци у тумачењу прошлости српског народа и других народа који живе у Србији, њиховом критичком промишљању актуелних прилика и одржању интересовања за активан допринос развоју земље порекла или предака (Максић, 2001б).

Где смо сада

Процес реформи у области образовања и васпитања у Србији који започиње 2001. године има циљ да се ова област уреди и стави у функцију остваривања општих националних интереса у погледу изласка земље из кризе, њеног даљег развоја и укључивања у европске интеграције. У првој деценији XXI века, могу се уочити три фазе у увођењу промена у сектор образовања, које су биле обележене доношењем три закона о основама система образовања и васпитања (Станковић, 2011). У овом периоду, задржан је двостепени циклус

основног образовања, уведен припремни разред за полазак у школу, дефинисани образовни стандарди за крај обавезног образовања, дефинисани стандарди квалитета уџбеника, наставничких компетенција и васпитно-образовних установа. Школе су постале обавезне да спроводе интерно вредновање свога рада. Опште оцене и коментари о спроведеним реформама указују на незадовољство постигнутим (Павловић, 2011).

Према најновијим опредељењима, циљ образовања и васпитања је „пун интелектулани, емоционални, социјални, морални и физички развој сваког детета и ученика, у складу са његовим узрастом, развојним потребама и интересовањима“, а систем образовања и васпитања представља саставни део укупног учења током целог живота свих грађана (Закон о основама система образовања и васпитања, 2009). Обавезно образовање траје девет година и обухвата осам година основног и једну годину припремног образовања. У основној школи стиче се базична писменост из језика, математике, природних и друштвених наука, уметности, технике и информатике. Постоје обавезни и изборни предмети, међу којима су религијско и грађанско васпитање, а део програма школа може да одреди сама на основу својих капацитета, интересовања ученика и потреба локалне заједнице. Постоји разграната мрежа средњег и високог образовања. Поред државних, појављују се и приватне школе и факултети. Школске 2011/12. године 77.000 деце пошло је у први разред.

Како је дефинисана улога образовања које би било у функцији остваривања њених националних интереса испитујемо у три најважнија, тренутно доступна, извора: закону о образовању и васпитању, миленијумским циљевима развоја земље и планираним правцима развоја у сфери образовања. Образовна политика Србије треба да дефинише образовање као кључни фактор очувања и развоја националног и културног идентитета „и већинског народа и националних мањина“, оцењује Национални просветни савет (2011). Међу циљевима образовања и васпитања појављује се „развој националног идентитета, развијање свести и осећања припадности држави Србији, поштовање и неговање српског језика и свог језика, традиције и културе српског народа, националних мањина и етничких заједница, других народа, развија-

ње мултикултурализма, поштовање и очување националне и светске културне баштине“ и „развој и поштовање ...националне, културне, језичке, верске... равноправности, толеранције и уважавање различитости“ (Закон о основама система образовања и васпитања, 2009:3).

Подстицање развоја образовања, у циљу јачања његових могућности да допринесе развоју целог друштва, подржава Влада Србије. У документу под називом „Национални миленијумски циљеви развоја у Републици Србији“(2006) износи се опредељење да је у циљу побољшања квалитета образовања неопходно да се ојача национална посвећеност образовању. Унапређивање образовног сектора представља један од националних миленијумских циљева развоја у Србији до 2015. године. У области образовања нагласак је стављен на следеће активности: повећање обухвата деце основним образовањем, стицање занимања, промовисање концепта доживотног учења и доступност високог образовања, побољшање квалитета образовања и успостављање додатних база за праћење и евалуацију остваривања националног циља и задатака. Национални интерес је висок квалитет националног образовања као веома важног развојног ресурса земље (Национални просветни савет, 2011).

Специфичне мере за очување и развој националног и културног идентитета су: „заштита неких домена и аспеката образовања од претеране либерализације, идентификација образовних институција које треба да добију статус националних институција, специфична подршка (укључујући и финансијску подршку) институцијама које су важне за развој националног и културног идентитета, дефинисање програмских садржаја који су важни за развој националног и културног идентитета“ (Национални просветни савет, 2011: 11-12). Примарни национални интерес је да целина образовања буде ефикасна што значи: „да образовањем буде обухваћена цела популација деце и младих и одраслих који имају потребе за образовањем, да образовни систем функционише нормално, да је максимално финансијски рационалан и да, изнад свега, остварује висока образовна постигнућа која омогућавају младом нараштају да равноправно учествује у међународној утакмици у области економије и културе“ (Национални просветни савет, 2011:56).

На основу циљева које су поставиле надлежне установе у Србији, стиче се утисак да се приоритетно планира рад на квалитету и доступности образовања и васпитања. Ово се може сматрати рационалним одговором на незадовољавајуће стање у погледу нивоа математичке, научне и језичке писмености младих (Бауцал и Павловић, 2009; Martin, Mullis & Foy, 2008; Mullis, Martin & Foy, 2008). Такође, дефинисани приоритети су у складу са планираним развојем образовања у другим земљама Европске уније (Strategic framework for European cooperation in education and training, "ET 2020", 2010). У анализираним документима, уочљиво је инсистирање на једнакој заступљености интереса свих народа који живе у Србији у толикој мери да је очигледна идеја о равноправности језика, традиције, културе и других обележја свих народа Србије у образовању и васпитању, али је мање јасно како ће се развијати национални идентитет, свест и осећање припадности држави Србији. Рад на стратегији развоја образовања и васпитања до 2020. године је у току, тако да се коначна решења и даље операционализације тек очекују.

Шта би могло бити

Контекст у ком се планира развој образовања у Србији је и даље неповољан. Поред недостатка материјалних и финансијских средстава за модернизацију и развој образовања, истраживања указују на ретрадиционализацију друштва које пружа отпор свакој врсти промена: од образовања се очекује да мења друштво, да би то било могуће образовање треба да се модернизује, при чему друштво не обезбеђује модернизацију образовања (Максић и Павловић, 2011а). Искуство са променама које су се десиле у образовању у претходној деценији говори да су биле директно зависне од политичке власти и да их карактерише дисконтинуитет (Станковић, 2011). Спроведене промене виде се као нестабилне и хаотичне, уз низак степен учешћа и негативне узајамне перцепције актера васпитно-образовног процеса (Павловић, 2011). Судећи према битним карактеристикама актуелне друштвене елите у Србији, она има умањени потенцијал да буде водећа снага која ће иницирати, подржати и спровести промене које би водиле у напредак (Максић и Павловић, 2011б).

Разматрање процедуре одређивања и услова за остваривање националног интереса у образовању и васпитању отвара бројна питања општијег карактера. Шта је и за кога национални интерес у образовању у одређеном времену? Како би могао национални интерес, који представља интерес грађана који живе у одређеној државној заједници, да превазиђе интерес актуелне власти и обезбеди неопходан континуитет у увођењу промена и остваривању њихових позитивних ефеката? Како у Србији, која је мултинационална, мултиетничка и мултиконфесионална, дефинисати минимум заједничких интереса који ће обезбедити лојалност њених грађана? Како остварити националне циљеве у контексту глобализације? Једна од глобалних вредности је одрживи развој држава и геополитичких заједница који представља изазов за образовање. Од сваког појединца тражи се да пружи свој одговорни допринос друштвеном развоју, што укључује и одговорност према личном развоју.

У времену у ком живимо угрожено је физичко и ментално здравље свих, животне аспирације младих, лични и национални идентитет. Наш задатак је да осмислимо садашњост и не уништимо будућност. Природна богатства и сировине су ограничени ресурси, а простор за деловање налази се у оквиру човека. Образовање је сфера кроз коју се може деловати на човека тако да развије здраве аспирације и ради на њиховом остварењу. Штедња не значи само одустајање и лишавање од неопходног, већ може бити и рационалније трошење и одређивање хијерархије потреба и приоритета у оквиру њих. У случају Србије, на пример, то могу бити пољопривреда и експлоатација минералних извора. Србија има незагађено земљиште и воду, што уз традицију малопоседничке, сваштарске пољопривредне производње и погодну климу, представља ресурс за органску производњу хране. Ово даље значи да би у оквиру образовања, управо тој области могла да се да предност.

Здраворазумско очекивање је да ће утицај актуелне глобалне рецесије на одрживи развој у свету бити негативан, како непосредно тако и на дужи рок. Ако се глобалне промене, прихвате као неминовност, онда оне постају контекст у коме се дефинишу национални циљеви. У таквим околностима вреди размишљати о идеји да глобалне промене, па чак и

поремећаји, могу имати не само негативне него и позитивне ефекте. Позитивни ефекти су могући ако глобална рецесија буде подстицај за редефинисање односа према националним и личним ресурсима у правцу обезбеђивања одрживог развоја на локалном нивоу. У том случају, одрживи развој на интернационалном нивоу постаје резултат одрживог развоја на националном нивоу, а њега могу да остваре грађани који досежу одрживи лични развој. Одрживи развој на националном нивоу претпоставља препознавање приоритетних националних ресурса и квалитетно образовање становништва за њихово коришћење.

Постоји основани страх од разних врста опасности и чак катаклизмичног краја човечанства који се може десити без његове свесне намере да се самоуништи. У оваквим околностима, глобални или интернационални циљ образовања и васпитања, који се може усвојити и на свим другим нивоима, националном и локалном, постаје развијање дугорочне личне перспективе ученика. Ради се о доприносу процеса образовања и васпитања, а посебно основне и средње школе, развијању уверења код младих да је живот вредност по себи, изграђивању свести о круцијалној улози појединца у очувању животне средине, и спремности на солидарност у борби са катастрофама. Увођење мултиперспективизма у наставне садржаје и активности, смислено учење и организовање кондиционалне наставе представљају оквир који обећава остваривање ових циљева у васпитно-образовним установама свих нивоа (Ђуришић-Бојановић, 2005; 2011; Langer, 1997; 2000).

Данас се о Србији говори као о Централној Србији и Војводини, без Косова и Метохије. Већ се од деце нижег основно-школског узраста очекује да знају о томе коју територију покрива њихова држава, са којим државама се граничи, који народи живе у њој, који језици се ту говоре итд. Школа која не пружа ова знања ризикује да их младе генерације стичу на другим местима, и из извора као што су интернет, другови, породица, и њима дају предност у формирању својих уверења и ставова. Школа ће изгубити битку са животом ако се не буде бавила битним питањима. Додатни проблем представљају контроверзне теме. На пример: да ли је човек настао од мајмуна или га је створио Бог, да ли су хомосексуалци срамота или понос или природна/друштвена појава,

како две демократске партије могу бити опозиција једна другој, итд. Школа која је заинтересована да буде занимљива и провокативна мора да подстиче на размишљање, негује дијалог и вежба процењивање. Нека од актуелних питања која траже одговор могу бити: како употребити мобилни телефон у учењу или како се заштити од сајбер криминала.

Закључак

Стратегија развоја образовања и васпитања у Србији за другу деценију XXI века је у изради, док реакције на реформе спроведене у претходној деценији указују на незадовољство постигнутим. Научном погледу на свет, који је одликовао социјалистичку школу и васпитање, додато је религиозно тумачење света (увођењем верске наставе). У основним и средњим школама присутно је васпитање у духу седам најбројнијих традиционалних цркава и верских заједница. Према опредељењима надлежних институција, образовање и васпитање се бави грађанином Србије: планирано је васпитање младих у духу познавања језика, историје и других тековина српског и свих других народа који живе на просторима Србије. Одговор на питање да ли постоји нешто што би било специфично за грађанина Србије не може се експлицитно дати – надидентитета нема, или се он у постојећим нормативима не види. Један од путева ка налажењу заједничког именитеља у вредностима свих народа који живе у Србији може бити промовисање универзалних вредности које заступају и бране постојање човека и смисао његовог живота.

*Slavica Maksic**THE NATIONAL INTEREST
IN SERBIAN EDUCATION**Summary*

The paper explores the issues relevant for defining the national interest in education in Serbia. Nowadays, in the European context, Serbia is a small country that is stagnating and lagging behind, torn between the desire to preserve its national identity and to take part in European integrations. Priority national interest in the second decade of the 21st century is raising the quality and accessibility of education in the country. The responsible institutions send the message that Serbian educational policy should define education as the key factor of preservation and development of national and cultural identity of the majority nation and ethnic minorities. The plan is to educate the young in the spirit of knowing the language, history and heritage of the Serbian and all other nations living on the territory of Serbia. The answer to the question whether there is something distinctive for a Serbian citizen cannot be provided explicitly – there is no supra-identity, or it cannot be seen in the existing normative. One of the ways towards finding a common denominator in values of all nations living in Serbia can be promotion of universal values ensuring sustainable development of the community and the individual. In that perspective, the main goal of education becomes the development of the long-term personal perspective of the learner: attitude that life is a value in and of itself, consciousness that each individual has a crucial role in preserving the environment, and dedication to solidarity while facing disasters.

Key words: Education, national interest, Serbia, citizen, sustainable development, multiperspectivism, meaningful learning.

Литература

- Аврамовић, З. (2005) „Друштвене и политичке карактеристике српског образовања и васпитања 1804-2004“, у: З. Аврамовић (ур.), *Два века образовања у Србији: образовне и васпитне идеје и личности у Србији од 1804. до 2004.* (165-204), Београд, Институт за педагошка истраживања.
- Бауцал, А., Павловић-Бабић, Д. (2009) *Квалитет и праведност образовања у Србији, Образовне шансе сиромашних: анализа података ПИСА 2003 и 2006*, Београд, Министарство просвете Републике Србије и Институт за психологију Филозофског факултета у Београду.
- Димић, Љ. (2005) „Две слике просвете у Србији двадесетог века“, у: З. Аврамовић (ур.), *Два века образовања у Србији: образовне и васпитне идеје и личности у Србији од 1804. до 2004.* (213-244), Београд, Институт за педагошка истраживања.
- Джуришич-Боянович, М. (2011) «Устойчивость плюралистического образовательного понятия», в *Психолого-педагогические аспекты воспитательного процесса в системе высшего образования, том 2* (9-26), Волгоград, Волгоградская ГСХА.
- Ђуришић-Бојановић, М. (2005) „Зашто плурализам у образовању“, у: С. Јоксимовић (прир.), *Васпитање младих за демократију*, (71-93), Београд, Институт за педагошка истраживања.
- Закон о основама система образовања и васпитања (2009) *Службеник гласник Републике Србије* бр.72/09.
- Илић, А. (2005) „Школски систем, наставници и ученици у Србији 1804-2004.“, у: З. Аврамовић (ур.), *Два века образовања у Србији: образовне и васпитне идеје и личности у Србији од 1804. до 2004.* (109-164), Београд, Институт за педагошка истраживања.
- Кнежевић, М. (2010) „Деетатизовање и декаденција“, *Национални интерес*, 6(3), 171-221.
- Ковач-Церовић, Т., Левков, Љ. (прир.) (2002) *Квалитетно образовање за све: пут ка развијеном друштву*,

- Београд, Министарство просвете и спорта Републике Србије.
- Ковач-Церовић, Т., Граховац, В., Станковић, Д., Вуковић, Н., Игњатовић, С., Шћепановић, Д., Николић, Г., Тома, С. (2004) *Квалитетно образовање за све: изазови реформе образовања у Србији*, Београд, Министарство просвете и спорта Републике Србије.
- Langer, E. J. (1997) *The power of mindful learning*, Reading (MA), Addison-Wesley Publishing Company, Inc.
- Langer, E. J. (2000) „Mindful learning“, *Current Directions in Psychological Science*, 9(6), 220-223.
- Максић, С. (2001а) „Васпитни модел школе у функцији остваривања националних интереса“, у: С. Крњајић (ур.), *Научни скуп „Ка новој школи: Педагошка истраживања и школска пракса“*, Резимеи (30), Београд, Институт за педагошка истраживања.
- Максић, С. (2001б) „Улога школе у васпитању младих“, *Зборник Института за педагошка истраживања*, 33, 19-39.
- Максич, С., & Гашич-Павишич, С. (2007): „Обществение изменения и изменения в системе образования в Сербии (1991-2006)», в Н. К. Сергеев, Н. М. Борытко, С. Гашич-Павишич, С. Максич (ред): *Образование в эпоху перемен (183-194)*, Белград, ИПИ, Волгоград, ВГПУ.
- Maksić, S., Pavlović, Z. (2011a) „School in a transitional society: The case of Serbia“, In *Education between tradition and modernity, International Scientific Symposium, Ohrid, 22-24 September 2011 /In press/*. Skopje, Institute of Pedagogy, Faculty of Philosophy.
- Максић, С., Павловић, З. (2011б) „Вредносни профил друштвене елите у Србији“, у: *Зборник резимеа са Међународног научног скупа „Даровитост и моралност“*, (103-104), Вршац и др., Висока школа струковних студија за образовање васпитача и други.
- Martin, O.M., Mullis, I.V.S., Foy, P. (2008) *TIMSS 2007 International science report*. Chestnut Hill, Boston College.
- Mullis, I.V.S., Martin, O.M., Foy, P. (2008) *TIMSS 2007 International mathematics report*. Chestnut Hill, Boston College.

- Национални просветни савет (2011) *Образовање у Србији: како до бољих резултата, Правци развоја и унапређивања квалитета предшколског, основног, општег средњег и уметничког образовања и васпитања 2010-2020*. Претраживано 22 јула 2011: <http://www.nps.gov.rs>.
- Национални миленијумски циљеви развоја у Републици Србији (2006) Претраживано 25. јула 2011: www.gov.rs.
- Павловић, Ј. (2011) „Представе о образовним променама у прошлости: десет година нашег живота“, у: М. Вујачић и др. (ур.), *Представе о образовним променама у Србији, Рефлексије о прошлости, визије будућности*, (63-96), Београд, Институт за педагошка истраживања.
- Spasenović, V., Maksić S., Petrović A. (2010): „Serbien“, in: Hans Dobert, Wolfgang Horner, Botho von Kopp & Lutz R. Reuter (Hrsg.), *Die Bildungssysteme Europas* (689-702) Baltmannsweiler (Germany), Schneider Verlag Hohengehren GmbH, Grundlagen der Schulpädagogik, Bd 46.
- Станковић, Д. (2011) „Образовне промене у Србији (2000-2010)“, у: М. Вујачић и др. (ур.), *Представе о образовним променама у Србији, Рефлексије о прошлости, визије будућности*, (41-62), Београд, Институт за педагошка истраживања.
- Strategic framework for European cooperation in education and training* («ET 2020») (2010) Retrieved April 21, 2010, from: <http://ec.europa.eu/education>.
- Тешић, В. (2005) „Циљеви васпитања у школама у Србији (1804-2004)“, у: З. Аврамовић (ур.), *Два века образовања у Србији: образовне и васпитне идеје и личности у Србији од 1804. до 2004.* (65-108), Београд, Институт за педагошка истраживања.
- Хебиб, Е., Спасеновић, В. (2011) „Школски систем Србије - стање и правци развоја“, *Педагогија*, 66 (3), 373-383.

Овај рад је примљен 12. септембра 2011. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 28. новембра 2011. године.